

Adalékok személynévi eredetű településneveink nyelvi kérdéseihez*

1. A fenti címet látva bizonyára sokakban megfogalmazódik a kérdés, hogy vajon mi újat lehet még mondani arról a névtípusról, amelynek — lévén a legősibbnek tartott névadási mód — túlzás nélkül állíthatjuk, könyvtárnyi szakirodalma van. A puszta személynévi névadás jellegzetességeit több neves kutatónk is összefoglalta már (lásd pl. MELICH 1925–1929, KNIEZSA 1943, BÁRCZI 1958 több helyén), majd többen is újragondolták, kiegészítették további adalékokkal (KRISTÓ 1976, KISS 1997), és az újragondolások, kiegészítések eredményeinek fényében aztán frissebb összegzések is születtek e névadási eljárásról (TÓTH 2001a: 32–37, RÁCZ 2005: 90–104). Mégis: úgy vélem, a személynévi eredetű névadás kérdéseiről még mindig nem tudunk eleget, s a névtípusnak bőven vannak még feltáratlan sajátosságai.

A puszta személynévi névadás kétséggel igen régóta foglalkoztatja a magyar helynévtörténet kutatóit, és valóban számos vonását a legapróbb részletekig, megnyugtatóan sikerült is tisztázni az eddigi kutatásnak, míg másokról pedig — a kérdés egyfajta lezárásának a szándékával — kimondták, hogy azok aligha deríthetők fel valaha is a több évszázad vagy még inkább egy évezred távlatából. Mivel ezekről a kérdésekről, a névkutatás e téren ezidáig felmutatott eredményeiről jól tájékozódhatunk a szakirodalomban, az alábbiakban ezeket csupán röviden, mindössze a főbb gondolatokra kitérve foglalom össze.

A puszta személynévi névadásról azt tartja a szakirodalom, hogy ez a legrégebbi és egyben a legtipikusabban magyar névadási mód, amely Közép-Kelet-Európában egyedülállóan csak a magyarság névadásában található meg, a környező népeknél ismeretlen. Ez pedig azt is jelenti egyúttal, hogy a személynévből mindenféle formáns nélkül alakult helynevekről akkor is biztosan állítható a magyar névadóktól való származásuk, ha a személynévi alapszó idegen eredetű. A puszta (vagy pontosabb megfogalmazásban: formáns nélküli) személynévi helynevekből tehát etnikai tekintetben — függetlenül az alapjául szolgáló személynév szláv, német vagy éppen latin eredetétől — egyetlen, de annál lényegesebb következtetés adódik: a névadóknak a magyar nyelvű etnikumhoz való tartozása.

* Előadásként elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaság Debreceni Csoportjának ülésén 2009. december 10-én.

A névtípus a leginkább eleven a 11–13. század időszakában volt, ám — mint névadási modell — produktivitása lényegében mind a mai napig nem szűnt meg teljesen. A nyilvánvaló háttérbe szorulásában ugyanakkor bizonyosan szerepet játszott az, hogy az általa hordozott szemantikai tartalom kifejezésének funkcióját (a hely birtokosának vagy használójának a megjelölését) idővel egy másik lexikális-morfológiai modell vette át: a személynévvvel alkotott összetett nevek típusa. Ezt a névadási modellekben bekövetkező eltolódást pedig a nyelvünkben működő általánosabb tendenciák is minden bizonnyal befolyásolták: a névtípusok produktivitásának módosulása ugyanis természetesen tágabb nyelvi kontextusban értékelendő, attól aligha lehet bármely korban is független.

A pusztai személynévi névadásnak előkerültek a szakirodalomban olyan kérdései is, amelyek a helynevek nyelvi jellemzőit kevésbé érintik, és elsősorban történettudományi vagy szociológiai (esetleg névszociológiai) problémákat hoznak a felszínre. Inkább csak elvi szinten ragadható meg többek között például az a kérdés, hogy az efféle településnevek vajon az adott személy (a névadó) életében vagy annak halála után jöttek-e létre. Annak ellenére, hogy e tekintetben igen súlyos, helyenként a személyeskedésektől sem mentes vita zajlott le a szakirodalomban, úgy vélem, a kérdésre esetlegesen megfogalmazódó válasz (leginkább persze az, hogy az esetek túlnyomó többségében az illető személy életében, sőt leginkább általa, de olykor a halála után is alakulhattak efféle névstruktúrák) nemigen visz közelebb bennünket a névtípus megértéséhez. És alább azt is látni fogjuk, hogy amennyiben a névadás névszociológiai körülményeibe mélyebben betekintünk, ez a kérdés valójában értelmezhetetlenné is válik.

Ugyancsak kevés nyelvi természetű hozadéka lehet annak a felvetésnek is, hogy milyen okok állhatnak a névtípus egyedeinek létrejötté mögött. Az e téren előhozott magyarázatoknak egy közös (és valóban lényeges) tanulsága azért mégis van: a névtípus keletkezéséről annyit bizonyosan állíthatunk, hogy a személynévi helynevek alapja mindenképpen a személy és a nevével jelölt hely valamilyen kapcsolata lehetett.

A névadó személy megállapításának és a településhez fűződő viszonyának az ügye más megközelítésben ugyancsak többeket foglalkoztatott, ám ez a kérdés az első pillanattól kezdve magában hordozta a bizonyos mértékig eleve megválaszolhatatlan voltát is. Az oklevelek csak a legritkábban tudósítanak ugyanis a névadó kilétéről és a névadás aktusáról — igaz viszont, hogy ezek a csekély számú példák feltétlenül megbízható analógiákat szolgáltatnak arra, hogy a településnév-adás eseménye az Árpád-kor időszakában minden bizonnyal általában véve is hasonlóképpen zajlott le. (A pusztai személynévi névadás ide vágó részletkérdéseiről lásd összefoglalóan TÓTH 2001a: 32–37, RÁCZ 2005: 90–104; mindkét helyen bőséges szakirodalom is található.)

Az efféle névszociológiai jelenségek, azaz régi településneveink névadóinak kérdése az utóbbi években fontos tudományos problémává lépett elő nem csupán

a személynévi eredetű településnevek, hanem általában a településnév-adás terén is. Az már más kérdés, hogy a névadás aktusát leginkább éppen a minket most közelebbről érdeklő személynévből származó névformák esetében lehet tetten érni az írásos dokumentumokban (az oklevelekben és az elbeszélő kútfőkben egyaránt). Több fórumon érintette a névadók ügyét az utóbbi időben például HOFFMANN ISTVÁN, s látva az érdekérvényesítő törekvések helynevekben is kifejezésre jutó szándékát, konklúzióként annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a tudatos névadói tevékenység főképpen a települések neveinek létrehozásában az Árpád-korban jóval nagyobb fokú lehetett, mint azt a szakirodalom általában feltételezi (2005: 121–123). Nem egy olyan oklevélrészletet ismerünk ugyanis, amelyekben a birtokosoknak a névadásban, a névváltoztatásban játszott szerepe szövegszerűen is nyomon követhető.¹ (A birtokosoktól induló névadási aktusokhoz lásd még példákkal együtt KRISTÓ 1976: 13–14 és MEZŐ 1982: 31–33.) Ilyen szempontokat mérlegelve pedig a korábban a szakirodalomban felvetett és nagy vitát kavart kérdés, az tudniillik, hogy a személynévi helynevek a névadó életében vagy halála után keletkeztek-e, okafogyottá is lesz egyúttal, hiszen az általános(nak gyanított) névadási aktussal szemben felmutatható néhány ellenpélda inkább különlegessége miatt érdemel figyelmet, semmint úgy, mint amely a kor névadási szokásait képviselné. A fenti gondolatmenet alapján ugyanis nagy valószínűséggel kijelenthetjük, hogy a birtokos halála után a nevének felhasználásával realizálódó névadási mód semmiképpen nem lehetett szokványos eljárás.

2. Ebből a csupán dióhéjba sűrített összefoglalásból is világosan látható két dolog. 1. A történeti helynévkutatást a személynévi helynevek kapcsán elsősorban a névadás háttere, illetve bizonyos történeti kérdések érdekelték, és kevésbé kerültek elő az olyan témakörök, mint például a helynevek és az alapjukul szolgáló személynévek nyelvi alkata. 2. A személynévi helynévadás kérdéseit boncolgató írásokban egyúttal nagyfokú aránytalanságot is tapasztalhatunk: a szakemberek csaknem kizárólagosan a személynévből formáns nélkül alakult helynevekre összpontosítottak, a névformánsokkal alakultak alig kaptak számottevő

¹ Azt pedig, hogy a birtokosoknak a személynévi (közte a pusztai személynévi) névadásban meghatározó szerepük lehetett, egy sajátos érveléssel is megtámogathatjuk: Anonymus gesztájának helynevekből kreált személynéveinek tanulságaival. Amennyiben ugyanis Anonymus korában nem lett volna élő gyakorlat egy-egy előkelő (vagy csupán egy-egy birtokos) részéről az az eljárás, hogy megszerzett birtokát magáról elnevezze, és már pusztán ezzel az aktussal is a földre mintegy jogot formáljon, valószínűleg gesztáírónk sem fordított volna oly nagy gondot arra, hogy saját maga által (éppen a helynévkincs felhasználásával) életre keltett hőseit a nevükkel megegyező várakba, földekbe „iktassa be”. És BENKŐ LORÁND sem kaphatta volna rajta olyan turpisságokon, amelyek elsődleges (ám mélyen a szöveg mögé rejtett) célja az volt, hogy saját korának valamilyen szempontból fontos (vagy hozzá közel álló) nemzetségeinek — akár a honfoglalás koráig visszavezetett — birtoklását helynevekkel is alátámassza. (Anonymus személynévalkotásairól, az érdekérvényesítő törekvéseknek a gesztában tetten érhető eseteiről BENKŐ LORÁND több írásában is szót ejt, vö. pl. 1998, 2003, 2009 egyes helyei.)

figyelmet. Ez a fajta egyoldalúság persze valamelyest érthető, ha — mint tudományos motivációs tényezőt — a névtípus különleges helyzetét tekintjük, de korántsem indokolható a helynév-tipológia egészének szempontjából.

Meggyőződésem, hogy a pusztai személynévi névadás előbb említett és oly sokakat foglalkoztató névszociológiai természete annak fényében világosodhat meg az eddigieknél jobban előttünk, ha a nyelvi természetét illető kérdések alapjaiban tisztázódnak. És mivel ez a névadási mód nem „légüres” térben született meg és funkcionált, tanulmányozni is teljes kapcsolatrendszerében, azaz legszűkebben véve is a személynévből való településnév-alkotás valamennyi típusával (a képzővel és az összetétellel alakultakkal) együtt célszerű.

3. Az, hogy a személynévi eredetű településnevek kutatásában jó ideig a személynévi alapszó kérdése nemigen került a vizsgálatok homlokterébe, tulajdonképpen érthető. A személynévek elemzésének fontosságát (sőt nélkülözhetetlen voltát) hangsúlyozták ugyan kutatóink, ám összefoglaló források, kompendiumok híján kevés esélyt láttak arra, hogy a személynévek problematikáját eredményesen bekapcsolhassák a helynévtörténeti kutatásokba. Elsőként KNEI ZSÓFIA figyelmeztetett arra, hogy mindaddig, míg a régi személynévek összegyűjtése meg nem történik, ez áthághatatlan akadályként tornyosul a névtípust tanulmányozni szándékozók elé, minthogy személynévszótár híján számos helynév személynévi eredete nem deríthető fel megnyugtató módon (1943: 127). Bő harminc év elteltével KRISTÓ GYULA lényegében még mindig csak megismételni tudta KNEI ZSÓFIA gondolatát, azt is hangsúlyozva egyidejűleg, hogy a pusztai személynévi helynevek vitás kérdéseiben nem lehet anélkül állást foglalni, hogy a személynévekre is ki ne terjeszteni a vizsgálatot (1976: 17). A kniezsai tétel KRISTÓTÓL való megerősítését követően is eltelt aztán újabb majd harminc év, míg végre napvilágot látott a hön áhított kézikönyv: FEHÉRTÓI KATALIN Árpád-kori személynévtára (ÁSz.). Kutatóink kívánsága végül tehát teljesült, és azt remélhettük, hogy a személynévtár meghozza a fordulatot nemcsak a személynévek, hanem a személynévi helynevek kutatásában is. A fordulat azonban mind-ezidáig elmaradt. FEHÉRTÓI KATALIN szótárát a szakemberek messze nem használják fel lehetőségei és érdemei szerint, legfeljebb annyi történik, hogy ha egy-egy helynév személynévi származtatását igazolni óhajtjuk, felütjük a szótárt a megfelelő személynévi alapszó után kutatva. Pedig FEHÉRTÓI szótára az utóbbi idők magyar történeti névkutatásának egyik legfontosabb kézikönyve, amely évszázados hiányokat pótol, és hatalmas lehetőségeket rejt magában elsősorban a személynévi-, de a szoros összefonódások miatt a helynévkutatás számára is.

A szótár megjelenését követő öt év tanulságaként ezért úgy módosíthatjuk KNEI ZSÓFIA megfogalmazását, hogy mindaddig esélyünk sincs a személynévi településnév-adást (és ezen belül a pusztai személynévi településnév-adást) az eddigieknél biztosabb alapokra helyezni, amíg maga a régi magyar személynévadás, az Árpád-kori személynévek rendszere monografikus feldolgozásban nem részesül.

A továbbiakban — ezt a megállapítást is igazolandó — azt igyekszem bemutatni, miként is függ össze a személynévi eredetű helynevekről való tudásunk magukról a személynévekről való ismereteinkkel. Valójában egyetlen régi személynév névrajza szolgál ehhez keretül: ezen kívánom érzékeltetni, miféle segítséggel (és egyúttal miféle nehézségekkel) szolgálhatnak a helynevek kutatójának a személynévek. Egy ilyen célkitűzéshez nyilvánvalóan olyan személynévet érdemes kiindulási alapul választanunk, amelynek személynévként is és helynévként is gazdag a névbokra, vagy másként fogalmazva: sokszínűek a rendszerkapcsolatai. Az efféle, nagy frekvenciájú nyelvi elemek ugyanis vélhetően a felszínre hozzák mindazokat a problémákat, amelyekkel a személynévi helynevek feltérképezése során általánosságban véve is szembe kell néznünk. A személynév megválasztásában azt is fontosnak tartottam, hogy az adott névforma lehetőleg idegen eredetű (leginkább egyházi latin személynév) legyen: az ilyen nevek kapcsán ugyanis módunkban áll azt is tanulmányozni, hogy milyen megoldásokat alkalmazva illesztette be azt a nyelvünk a személynévek rendszerébe. A latinból érkező személynévek jó lehetőséget biztosítanak továbbá a latin–magyar névformák használati különbségeinek a felderítésére is, vagyis annak megállapítására, hogy a személynév használatában a nyelvi presztízviszonyok miképpen tükröződnek. Megítélésem szerint ugyanis mindezek a tényezők a személynévek helynévi szerepben való feltűnését nem csekély mértékben befolyásolhatták. A fentiek alapján az egyházi latin névformák közül több is alkalmas lehetne ugyan egy átfogó vizsgálat kiindulási alapjaként, a szóba jövő lehetőségek közül a *Péter* személynév mellett döntöttem: ennek Árpád-kori névtörténetén keresztül mutatom tehát be a személynévek és a helynevek nyelvi összefüggéseit.

4. Mielőtt azonban erre a fő csapásra kanyarodnánk, egyfajta mellékösvényen haladva néhány jellemző példán azt is célszerűnek látom szemléltetni, hogy a puszta személynévi helynevek magyarázataiban milyen típusú ellentmondásokra vezetett a megfelelő személynévi alapszó Árpád-kori történetének, etimológiai és morfológiai kapcsolatrendszerének hézagos ismerete. Ezek az ellentmondások ugyanis egyúttal azokra a kérdésekre is ráirányítják a figyelmet, amelyeket tisztázva érdemes aztán a személynévi névadás terén új utakat keresnünk.

A helynevek magyarázatában, etimológiájuk felderítésében érthető módon meghatározó szerep jut a morfológiai szerkezet azonosításának. Ez sok esetben azért okoz gondot, mert a helynévi alakon felismerhető morféma az Árpád-korban a helynevek és a személynévek alkotásában egyaránt funkcionáló képzőelem volt. A Földrajzi nevek etimológiai szótárában KISS LAJOS a helynévképző fogalmát nem használja ugyan, mégis jól elkülöníthetők munkájában azok az etimológiák, amelyekben a képzőt a helynévvé válásban szerepet játszó elemnek tekinti, illetőleg azok, amelyekben a morféma általa feltételezett szerepe egyértelműen a személynévképzés. Arra ugyanis, ha az adott képzőelemet kicsinyítő-

becéző szerepűnek, azaz személynévképzőnek gondolja, minden esetben utal. Ennek ismeretében aztán néhány névpár szócikkét áttekintve KISS LAJOS e tekintetben alkalmazott (etimológiai) alapelveit nagy vonalakban meg is ragadhatjuk. A *Peterd* — *Petri*, *Páld* — *Pályi*, *Miháld* — *Mihályi* helynévpárok kapcsán például úgy tűnik, hogy a FNESz. szerzője a *-d* képzőelemet kicsinyítő-becéző formánsnak (azaz személynévképzőnek) tartja, az *-i* képzőt pedig olyan, birtoklást kifejező képzőnek, amely a helynévvé válásban játszott szerepet (tehát a mi fogalmaink szerint helynévképzőnek tekintendő).

A fent idézett szótárban azonban találunk mindkét itt kikövetkeztetett alapelvnek ellentmondó helynév-etimológiákat is. Az *Ádánd* településnév *-d* elemét — az előzőekkel összhangban — személynévképzőként elemzi ugyan a szótár, az ezzel azonos morfológiai struktúrával bíró (személynév + *-d* szerkezetű) *Acsád* nevet viszont úgy magyarázza, mint amely az *Acsa* személynévből alakult *-d* képzővel (azaz helynévképzővel). Az általa az *-i* képzővel azonos morfémanak (valójában annak alakváltozatának) tartott *-j* képzős nevek kapcsán szintén ilyen kettősséget találunk: míg az *Uraj*, *Ohaj* településnevek *-j* eleme (az *Ura*, *Aha* személynévhez járuló) birtoklást kifejező képző, az *Apaj* *-j*-je (az *Apa* személynévhez kapcsolódva) kicsinyítő-becéző elemként jelenik meg nála. Ezeknél a magyarázatoknál jól láthatóan egy másik (valóban nem elhanyagolható) szempont vezette az etimológust: adatolható-e személynévként a képzős variáns vagy sem (az előbbi esetben személynévképző a morféma, az utóbbi esetben a helynévvé válást segíti elő) — ám ez a kritérium sem érvényesül következetesen.

KISS LAJOS etimologizáló tevékenységében körvonalazódni látszik tehát néhány alapelv (amelyek azonban olykor keresztezik is egymás érvényességi körét), de sok esetben inkább — a tudományos kutatásban egyébként nem elhanyagolható — intuíció szerepét láthatjuk a képzők vonatkozásában megnyilvánulni, máskor pedig a pontatlan fogalmazás okozhat félreértéseket.

És ha már a helynév-etimológiák ellentmondásait hozzuk elő, említsünk meg néhány példát a FNESz. utáni kutatónemzedék tolla alól kikerült magyarázatok közül is! Nevezetesen azt illusztrálandó, hogy efféle hibákat például én magam is elkövettem annak ellenére, hogy az általam alkalmazott megközelítésben a helynévképző fogalmának jól megragadható kritériumai vannak. Az Abaúj és Bars vármegyék Árpád-kori helyneveit bemutató szótár (TÓTH 2001b) megírása során a FNESz.-hez képest differenciáltabb megfogalmazásokra törekedtem, s ezekben igen nagy hangsúlyt kapott a többek által is sokszor hangoztatott alaptétel: az „így is lehetett, úgy is lehetett” elv alkalmazása. Jól tükröződik ez a megközelítés például *Csobád* település nevének szócikkében. A *Csobád* névforma létrejöttében eszerint két lehetőséggel számolhatunk: alakulhatott a *Csaba* személynévből *-d* helynévképzővel (azaz morfématikai szerkesztéssel) éppúgy, mint a *Csabád* személynévből metonimikus névadás eredményeképpen. Személynévszótár és településtörténeti körülmények ismerete híján úgy látom, effé-

le kettősséggel számolva, több lehetőséget felvetve festhetjük a leginkább reális képet egy-egy név keletkezéséről.

Ez az alapelv is sérül azonban bizonyos helynevek magyarázata során, amikor is alaposabb indoklás nélkül határozottabb állásfoglalást találunk a név-alakulási folyamat kérdésében. A morfológiai szerkezetüket tekintve azonos felépítésű *Függöd* és *Karácsond* településnevek esetében például az előbbit egyértelműen puszta személynévi névadással keletkezettnek, az utóbbit pedig személynévből képzéssel alakultnak tekintettem. *Zsupcs* és *Kemecs* példája még szemléletesebben mutatja ezt a jelenséget. Mindkét névforma olyan, amelynek csupán *-cs* nélküli változata adatolható személynévként (*Zsup*, *Keme*), mégis eltérő származtatásukat olvashatjuk a szótárban: *Zsupcs* esetében a *-cs*-t helynévképzőnek, *Kemecs* esetében pedig személynévképzőnek minősítettem.

Mindezek fényében jól látható az egyik fontos kérdéskör, ami mellett nem lehet szó nélkül elmenni, ha a személynévi helynévadásról nyilatkozni kívánunk: bizonyos, a helynevek és a személynévek alkotásában egyaránt szerephez jutó képzőelemek funkciójának megítélési nehézségei ugyanis például a puszta személynévi helynevek gyakorisági mutatóit alapjaiban érintik. Ezzel a kérdéssel ezért véleményem szerint részletesebben is foglalkozni kell, mégpedig a kérdést olyan összefüggések felé is kitágítva, hogy a személynéveken található képzőelemnek az Árpád-kor időszakában milyen funkcióját tétélezhetjük fel.

A személy- és helynévképzői funkció elkülöníthetősége mellett a szótárakban tapasztalható ellentmondások a személynévi névadásnak egy másik, ugyancsak kulcsfontosságú tényezőjére is ráirányítják a figyelmet. A helynevek elemzői bizonyos esetekben igyekeznek a neveket „bokorban” vizsgálni: a FNESz. *Apa* — *Apaj* — *Apagy* településnévi szócikkei között etimológiai vonatkozásokban kapcsolatot és ráadásul „harmóniát” is tapasztalunk. Mindhárom névforma puszta személynévi eredetűnek minősül ugyanis, s az *Apaj*, *Apagy* névformákban az *Apa* személynév kicsinyítő-becéző képzős származéka ismerhető fel a helynévhez alapul szolgáló névként. Más esetekben azonban a nyilvánvaló személynévi kapcsolat ellenére is egészen más körbe tartozónak ítéltetnek a névalakok: a *Bag* ugyan puszta személynévi helynév csakúgy, mint a *Bagod*, ám arra, hogy a kettő kapcsolatban lenne egymással, nem történik utalás; a *Bagos* pedig egyenesen más etimológiai rétegbe (a szláv jövevényelemek közé) sorolódik át.²

Ezek a példák megítélésem szerint azzal a lényeges tanulsággal járnak, hogy a személynévi helynevek vizsgálatát érdemes névbokrokra koncentrálni végezni, s ezeket a névbokrokat ráadásul nem csupán a helynevek között kell együtte-

² Nem gondolom persze, hogy az efféle személynévek között okvetlenül lennie kell etimológiai összefüggésnek. Csupán azt kívánom hangsúlyozni, hogy az egyes személynévek közötti esetleges kapcsolat kizárását nem tartom minden megokolás nélkül követendő eljárásnak. Különösen azt látva nem, hogy a régi személynévrendszerben a nevek kapcsolatai milyen rendkívül sokszálúak lehettek.

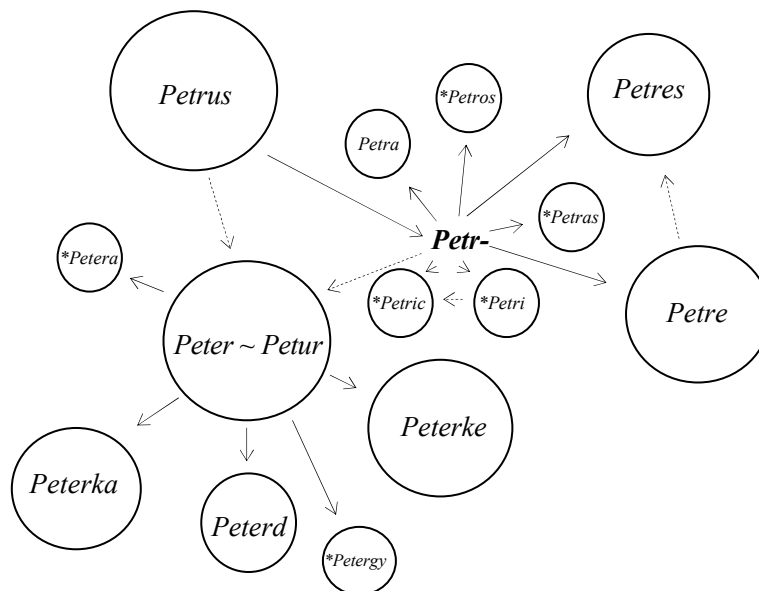
sen kezelni, hanem előzetesen a feltehető alapként szolgáló személynév kapcsolatrendszerét is célszerű — a lehető legteljesebb kört meghúzva — feltárni. Ezt a módszert alkalmazom a továbbiakban magam is.

5. A latin *Petrus* átvételeként a magyarban gyökeret vert *Péter* személynév nyelvünkben már igen korán az egyik leggazdagabb névbokorral bír. A magyar személynévrendszerbe történő beilleszkedése jószerével — a továbbiakban a l a p n é v k é n t tekintett *Péter* kivételével — képzőelemek segítségével történt (e képzők sokféleségéhez lásd többek között pl. SZEGFÜ 1991: 251–253, KÁLMÁN 1989: 63–64, D. BARTHA 1958: 103–118 stb.). A magyar képzőmorfémák a *Petrus* csonkított alakjához járultak, mégpedig kétféle kapcsolódást mutatva: a névcsonkítás realizálódhatott ugyanis egyrészt az *-us* végződés elhagyásával (*Petr-* tövet eredményezve), de éppoly tipikusnak mutatkozik a második szótag elhagyása (azaz a *Pet-* tö létrehozása) is. A *Péter* alapnévvel genetikus kapcsolatban álló, a *Pet-* ~ *Petr-* tövekből különböző képzőelemekkel alakult személynévi formákat s z á r m a z é k n e v e k n e k nevezem. Egyáltalán nem szokatlan ugyanakkor, hogy utóbb aztán maguk a származéknevek is alapul szolgálnak további képzésekhez, azaz újabb származéknevekhez.

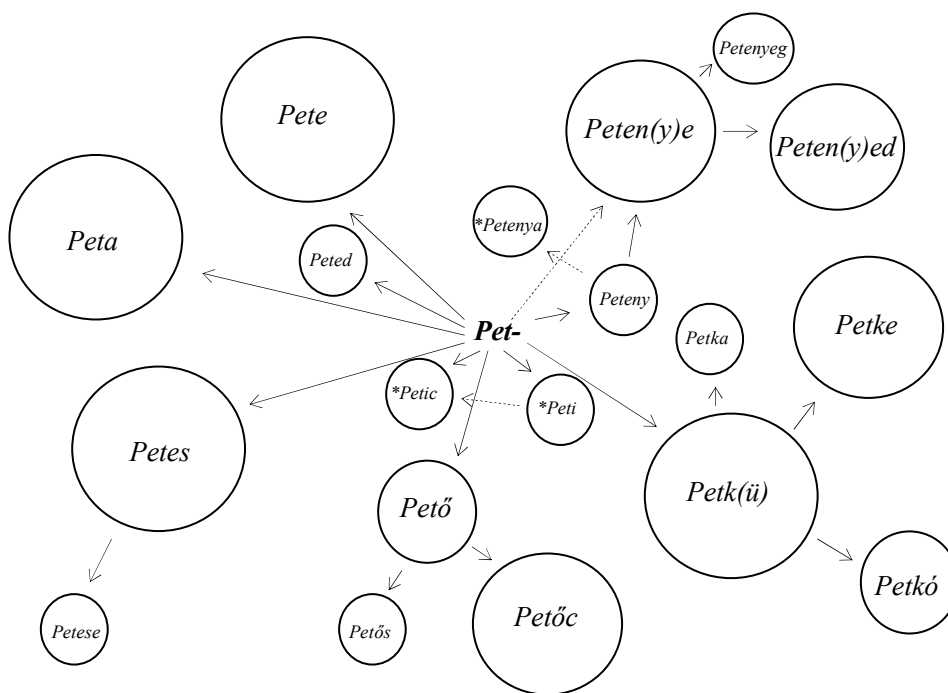
Amint azt az 1. és 2. ábrán (amelyek egyrészt a *Petr-*, másrészt pedig a *Pet-*től képzett személynévi formákat ábrázolják) láthatjuk, a latin *Petrus* személynévnek, illetve a magyar megfelelőjeként tekintett *Péter* alapnévnek az Árpád-kor magyar nyelvében 33féle személynévi származéka dokumentálható FEHÉRTÓI KATALIN névtárában.³

Az 1. ábrán szerepeltettem a latin *Petrus* névformát is, mégpedig nem csupán úgy, mint a névbokor kiindulópontját, hanem mint olyan személynevet is, amely az Árpád-kor írott forrásaiban igen gyakran fellelhető. Azt, hogy ez a névalak milyen névhasználati szereppel bírhatott a korban, a későbbiekben még érinteni fogom. A *Péter* alapnév ugyancsak szerepel az 1. ábrán mint több származéknev közvetlen előzménye. Az ábrák *-gal jelölt alakjai egyedi előfordulásúak az adott korszakban, és több tekintetben is kétséges a nyelvi realitásuk, a tényleges személynévi szerepük. Ezen túlmenően pedig általában is hangsúlyoznunk kell, hogy az egyes névformák között gyakoriságuk tekintetében eleve igen szembe-tűnő különbségek jelentkeznek. Amíg ugyanis a *Pete*, *Peta*, *Petes*, *Petk(ü)* vagy a *Péter*, *Petre* személyneveket számosan viselték az ómagyar kor első évszázadaiban, a *Peti*, *Peted* vagy a *Petra* névalakok alig egy-két adattal dokumentálhatók. Az egyes származéknevek Árpád-kori gyakoriságát az ábrákon a körök nagyságával igyekeztem jelezni.

³ Ez a hallatlan gazdagság persze nem kell, hogy meglepjen bennünket, hiszen elég analógia-ként csupán a mai nyelvünkre gondolni: a személyek megnevezésében (nevezetesen a becézés te-rén) ma is hasonló nyelvi sokszínűséget találunk. Semmi okunk sincs kételkedni abban, hogy ugyan-azok a hatóerők, amelyek a mai magyar nyelvben ezt a fajta gazdagságot eredményezik, másként működtek volna a régiségben.

1. ábra. A Péter alapnév személynévi származékai 1.: a Petr- tő

2. ábra. A Péter alapnév személynévi származékai 2.: a Pet- tő

A személynévi formák Árpád-kori gyakoriságával összefüggésben egy fontos megszorítás is ide kívánczik, ami az ábrák által közvetített képet egy vonatkozásban tovább differenciálhatja. Az előfordulási gyakoriság megállapításakor nem voltam ugyanis tekintettel a „névelőfordulás — személy” viszonyának a meghatározására, vagyis nem szűrtem ki azokat a névadatokat, amelyek egyazon személy nevének különböző okleveles említéseit képviselik. Ilyen értelemben tehát az itt látott kép — az egyes származéknevek megterheltségét illetően — valamelyest torzítva adhatja vissza a valóságot. (A valóságot persze az okleveles forrásanyag — a dokumentumok fennmaradásának esetlegességei folytán — már önmagában is meglehetősen nagy vonalakban tükrözheti csupán.)

Anélkül, hogy a személynévi formák megterheltségi különbségeit e helyütt részletesen elemeznénk, az egyes személynévek használati értékével kapcsolatos néhány kérdést röviden mégis érintenünk kell.

Szükségszerűen vetődik fel például az Árpád-kor hapaxainak, egyedi előfordulásainak megítélési bizonytalansága: az tudniillik, hogy mennyiben tekinthetők a *Peti*, *Peten(y)a*, *Petergy*-féle névalakok reálisan élő nyelvi elemeknek, vagy mennyiben kell őket inkább téves, romlott alakoknak tekintenünk. Ezt a dilemmát kétségkívül igen nehéz lenne eldönteni, egy viszonylag megnyugtató fogódzóra azonban e kérdésben bátran számíthatunk. Amennyiben ezek az Árpád-korban szórványosan (vagy éppen egyedi jelleggel) feltűnő névformák a későbbi korokban (például a családnévek között) jelen vannak, nagy biztonsággal ítéelhetjük meg a korai adatokat is valós személynévekként. A *Peti* Árpád-kori létét például akár meg is erősíthetné az, hogy a későbbi századokban családnévként szerepel (a RMCsSz. 20 ilyen adatot említ), a bizonytalan értékelését azonban mégis fenn kell tartanunk, minthogy ezek a családnévi alakok a *Pet* ~ *Pét* helynévből valók ugyancsak lehetnek (lásd ehhez KÁZMÉR MIKLÓS magyarázatát a szótár megfelelő szócikkében). A családnévszótárral való egybevetés ezen túlmenően arra is kitűnő lehetőséget nyújt, hogy egy-egy személynévi forma „karrierjét” végigkísérjük. Tágabb kronológiai határok között aztán kiderülhet például az is, hogy az Árpád-korban közepes vagy inkább csekély megterheltséggel (alig 8 adattal) álló *Pető* személynév családnévként a *Péter* névbokrába tartozó variánsok közül a 14–17. század időszakában a legnagyobb gyakoriságot érte el.

Az Árpád-kori adatok értékelésében nehézséget jelentenek továbbá az olyan névvégek, amelyekben egyrészt szláv képzőelemet is felismerhetünk (pl. *Petric*, esetleg *Petrik*), másrészt pedig a *Petrus* latin forma esetragjait is gyaníthatjuk (pl. *Petro*), ám ezt az oklevél megszövegezéséből nem egyértelműen következtethetjük ki. Ezek megítélését az bonyolítja még tovább, hogy az adott névvég egyúttal magyar személynévképző formánssal (a *-c* ~ *-k* és *-ó* képzővel) is egybeesik, azaz a névforma (a szláv vagy a latin alak mellett) magyar képzésnek éppúgy gondolható. Nyilvánvaló, hogy az efféle kérdéses személynévek ügyében döntést hozni vagy legalább némileg határozottabban állást foglalni többnyi-

re nem egyedileg lehet, hanem csakis úgy, ha az adott névformánssal alkotott személynévi származékokat együttesen tanulmányozzuk. Ám még ebben az esetben is bőven maradhatnak előttünk nyitott kérdések.

Nem könnyű végül eredményre jutni abban a kérdésben sem, hogy ezekben a személynévi származékokban mi lehet a képző funkciója: kicsinyítő-becéző vagy általánosabb, személynévképzői szerepben áll-e. Minthogy ez a probléma alaposabb mérlegelést igényel, és a végeredménye nemcsak a személynév-, hanem a helynévkutatásra is kihatással van, feltétlenül érdemes vele bővebben is foglalkoznunk — ám majd csupán egy másik írás keretében.

6. A *Péter* személynév gazdag személynévhalózata nagy vonalakban megismerve jogosan várhatjuk, hogy a helynévi rendszerkapcsolatainak a feltérképezése során is fontos tanulságokra akadhatunk. Az önként adódó kérdés nyilvánvalóan az lehet: melyek azok a személynévi származékok, amelyek helynevekben is felbukkannak, és főképpen, befolyásolják-e a személynév gyakorisági mutatói azt, hogy milyen helynévstruktúrában látjuk viszont? Egyetlen összefüggésben különösebben mélyreható analízis nélkül is biztosak lehetünk, abban tudniillik, hogy minél gyakoribb egy személynév, annál nagyobb eséllyel kerül elő helynevekben is. A *Péter* személynévvel pontosan így áll a helyzet: nagy frekvenciájú személynév lévén (a *Mihály*-hoz, *Pál*-hoz, *Márton*-hoz hasonlóan) igen gyakori helynévalkotó elemnek tűnik.

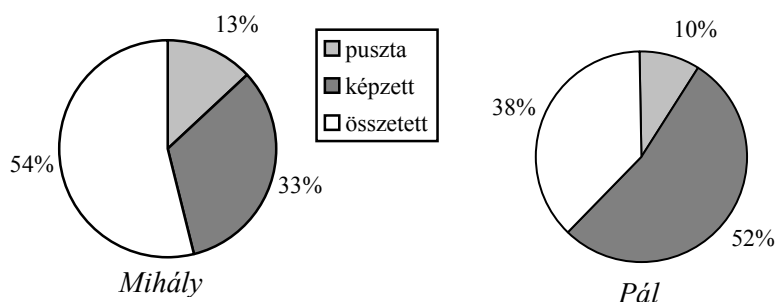
Igencsak feltűnő viszont, hogy a számos személynévi származék közül szinte kizárólagosan az alapnév, a *Péter* jelentkezik helynevekben, a képzős formák jóval ritkábban találhatók meg településnevek alkotórészeiként: a *Pete* és a *Petelaka* (< *Pete* szn.), a *Petény* és a *Petend* (< *Peteny*), a *Petőfalva* és a *Petőháza* (< *Pető*), a *Petenyed* (< *Peteny* vagy *Petenye*),⁴ a *Petk* és a *Petegd* (< *Petk*), a *Petre* (< *Petre*), valamint a *Petresfalva* (< *Petres*) neveken kívül másoknak nem is nagyon akadunk a nyomára (az itt említett településnevek adatait lásd a FNESz. megfelelő szócikkeiben). Az alapnév, a *Péter* helynévi előfordulásai viszont gyakoriságuk folytán ragyogó lehetőséget kínálnak annak a kapcsolatnak az elemzésére, amit a személynév megterheltsége és a vele alkotott helynév struktúrális jellemzői között feltételezünk.

A FNESz. névállományát alapul véve azt találjuk, hogy a *Péter* — talán éppen a személynévként való nagyfokú lefoglaltsága okán — nemigen alkalmas

⁴ A *Petenyed* helynév morfofonológiai szerkezete valószínűbbé teszi a *Peteny* személynévből való alakulás lehetőségét, mivel a *-d* helynévképző előtt az alapalakjukban rövid magánhangzóra végződő lexémákban a magánhangzó megnyúlik: *alma* > *Almád*, *Acsa* szn. > *Acsád* stb. Amennyiben a településnév a *Peteny* személynévet tartalmazza, esete arra is példát szolgáltat, hogy a helynévképzők olykor azonos lexikális egység különböző (teljes, illetve csonka) tövéhez járulva is alkothattak helynévi származékot: *Peteny* szn. > *Petenyed* ~ *Petend* helynév. A helynévképzők efféle kettős kapcsolódásával más névpároknaál is találkozhatunk: pl. *Beled* ~ *Beld*, *Bagod* ~ *Bagd* (a jelenséghez lásd még BÉNYEI 2009: 99).

arra, hogy formáns hozzátoldása nélkül helynévvé váljon: mindössze egyetlen ilyen településnevet ismerünk, az is *Péder* alakban él, vagyis hangtanilag elszakadva a személynévi alapszótól. Nagy számban alakultak ugyanakkor a *Péter* személynévből képző hozzákapsolásával helynevek: *-i* képzővel álló *Petri* névformák (pl. az idővel jelzővel kiegészült *Gálospetri*, *Hernádpetri*, *Lövőpetri*, *Mezőpetri*, *Nagypetri*, *Pócspetri*, *Sajópetri*, *Szinpetri*; a települések összeolvadásával életre keltett *Petrikeresztúr*, *Petrivente*), illetve *-d* képzős *Peterd*-ek (pl. *Peterd*, valamint a jelzős szerkezetű *Bakonypéterd*, *Botykapéterd*, *Felsőpéterd*, *Középpéterd*, *Magyarpéterd*, *Mezőpéterd*, *Nagypéterd*; *Peterdpuszta*).⁵ A másik névszerkezet, amelyben a *Péter* személynév jellegzetes névalkotó elem, a földrajzi köznévvvel összetett nevek típusa, ahol a 'lakott hely' jelentésű földrajzi köznévi utótagok sokfélesége tűnik szembe: *Péterfa*, *Péterfalva*, *Péterlaka*, *Péterháza*, *Péterhida*, *Péterréve*, *Pétermására* stb.

Annak további illusztrálására, hogy a személynév gyakorisága és a helynévstruktúra megválasztása között összefüggés van, gyakori használatú személynévekből alakult településnevek szerkezeti jellemzőit mutatom be az alábbi két diagramon.

3. ábra. A Mihály és a Pál személynévből lett településnevek szerkezeti típusai

A *Péter* előzőekben taglalt sajátosságait látjuk megismétlődni a *Mihály* és a *Pál* személynévet névalkotó összetevőként felhasználó helynevek szerkezeti típusaiban is: közöttük legfeljebb abban mutatkozik (akár jelentősebb) különbség, hogy egy-egy névnél éppen a képzéssel vagy az összetétellel való névadás szerepe a dominánsabb. Ez azonban a lassan alaptétellé szilárduló megállapításunkat, miszerint a gyakori személynévek — a személynévi megterheltségükkel

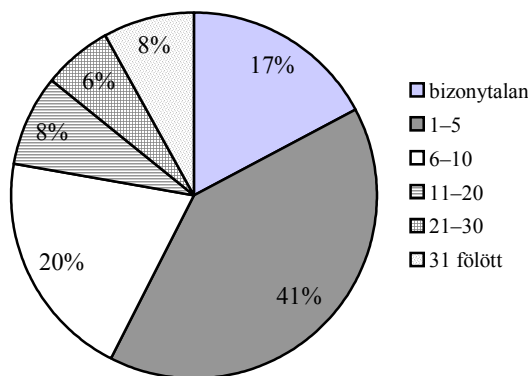
⁵ Azt, hogy ezekben a nevekben vélhetően nem a *Petri*, illetőleg a *Peterd* személynév áll, részben e variánsok kis személynévi előfordulása valószínűsíti, de főként az a körülmény, hogy az egyes településnevek adatsorában olykor képzős és képzőtlen, valamint különböző képzős alakok váltakozását is megfigyelhetjük. Nem is szólva arról, hogy az *-i* és a *-d* egyaránt tipikus morféma helynévképzői szerepben.

összefüggésben — kevésbé alkalmasak arra, hogy önmagukban állva helynévi szerepet tölthessenek be, lényegében nem érinti.

E tétel igazságtartalma pedig a puszta személynévi (és általában a személynévi) eredetű helynevek nyelvi jellemzői kapcsán éppen nem mellékes, és mivel ennek a megfigyelésnek tágabb érvényű következményei lehetnek, érdemes a jelenséget más oldalról is szemügyre vennünk, és lehetőség szerint tovább mélyítenünk a vizsgálatot.

7. Egyfajta kontrollvizsgálat keretében arra voltam kíváncsi, vajon mutatkozik-e az itt tapasztalt összefüggés ezúttal nem a személynév, hanem a helynevek irányából közelítve: például egy-egy terület személynévi eredetű településnevei körében. Abaúj vármegyében személynévből az Árpád-korban 145 település neve alakult, s közöttük a puszta személynévi névadás elsöprő dominanciáját tapasztalhatjuk: a személynévből lett helynevek 86%-a alakult ilyen módon. A képzett nevek aránya ezzel szemben olyan elenyésző (2%), hogy — mivel érdeemi hozadékuk aligha lehet — a továbbiakban (e helyütt legalábbis) nem kívánok ezzel a réteggel foglalkozni.

Úgy gondolom, hogy amennyiben van valamiféle rendszerbeli kapcsolat az egyes személynévek megterheltsége és a helynévi felhasználásuk módja között, annak a vármegye puszta személynévi és a személynévvel összetett helyneveit — az alapul szolgáló személynév vonatkozásában is — összevetve a felszínre kell kerülnie. A következő diagram (az egyes körcikkelyek által) azt ábrázolja, hogy a puszta személynévből lett településnevek hány százaléka milyen gyakoriságú személynévi alapszóból származik.

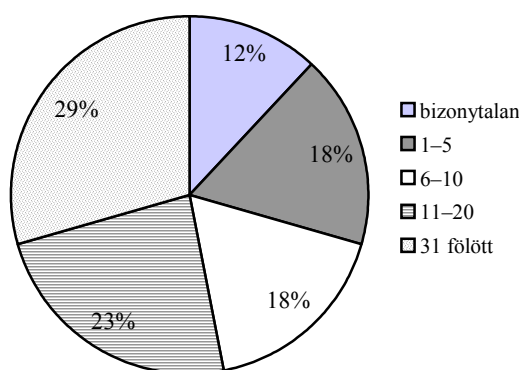

4. ábra. A személynév gyakorisága és a puszta személynévi helynevek számának összefüggése az Árpád-kori Abaúj vármegyében

Eszerint Abaúj vármegye puszta személynévi eredetű településneveinek 41%-a alakult olyan személynévből, amely adatainak a száma az Árpád-korban az ÁSz. szerint 5 alatt van (pl. *Méra*, *Tuzsa*, *Vilmány*), 20%-ához pedig 6–10 kö-

zötti előfordulási gyakoriságú személynév szolgált alapul (pl. *Gönyű, Szala, To-ka*). A nevek 17%-ának személynévi alapszava bizonytalan (ezt az ábrán „bizonytalan” gyakorisággal jelöltem meg), mivel a feltételezett személynév magyarországi oklevelekben nem adatolható, csupán más nyelvek (pl. szláv, német) személynévszótáraiban jutunk a nyomára. A viszonylag gyakori személynévekből átlagosan a településneveknek mindössze 6–8%-a alakult a vármegye területén (pl. *Bénye, Szolnok, Szemere*).

A helynévi összetétel részeként szereplő személynévek kapcsán egészen más arányokat tapasztalunk (lásd a következő diagramon).

5. ábra. A személynév gyakorisága és a személynévvvel összetett helynevek számának összefüggése az Árpád-kori Abaúj vármegyében

Ami az előző névtípusban mindössze 6%-os megterheltségű (vagyis a 31 fölötti adattal dokumentálható személynévből alakult településnevek kategóriája), az ebben a szerkezeti típusban 29%-ot tesz ki; ami a pusztai személynévi névadásnál 8%-ot képvisel (azaz a 11–20 közötti értékkel álló személynévből lett nevek csoportja), az itt 23%. A ritka személynévi alapszóból származó településnevek száma ugyanakkor az összetett névstruktúrában jóval kisebb (18%), mint a pusztai személynévi névadás esetében (41%). Úgy vélem, ezeknek az egybevetéseknek a fényében immáron aligha lehet kérdéses, hogy egy-egy személynév gyakorisága bizonyos mértékig előírja a vele alkotott helynév strukturális felépítését is.

E rövidke kitérő után térjünk vissza ismét a *Péter* és származékainak helynevekbeli előfordulásából leszűrhető tanulságokhoz! Itt ugyanis egy fontos kérdés még megválaszolásra vár. Mi állhat annak a háttérében, hogy a *Péter* személynévvvel kapcsolatba hozható személynévi származékok közül csupán néhány vett részt helynevek alkotásában? A személynévi forma gyakori vagy ritka volta önmagában erre nyilvánvalóan nem lehet elegendő indok, hiszen míg bizonyos gyakori személynévi alakok (mint például a *Petes, Peterke*) nem találhatók meg helynevekben, egyes ritkább elemek (mint a *Peteny*) viszont igen. A gyakoriság

bizonyos fokig természetesen magyarázatot nyújt erre, de a jelenség megértéséhez véleményem szerint további tényezők mérlegelésére is szükség van.

Felvethetjük például azt a lehetőséget, hogy e személynévek státusában (személynévi szerepében) különbségek lehettek. Azok a személynévek, amelyek a *Péter* becéző származékaiként éltek a korban, aligha kerülhetnek elő a helynevekben, minthogy ebben a tulajdonnévcsoportban nem szokás becézőneveket alkalmazni.⁶ a helynevek részeként a becéző névformák helyett magától értetődően az alapnevet (tehát a *Péter* névalakot) találjuk meg. Amely névformák viszont a *Petrus* névből különféle névcsonkítási eljárásokkal és képzőelemek hozzákapcsolásával mint a magyar személynévrendszer tagjaivá váló alapnevek születtek meg, a *Péter*-rel egyenértékű elemek lévén alkalmasak voltak helynévi szerep betöltésére. Ha a gondolatmenetet megfordítjuk, mindez némileg sarkítottan fogalmazva azt is jelenthetné, hogy azok a *Péter* személynévvel etimológiai kapcsolatban lévő névformák, amelyek helynevekben előfordulnak, önálló (vagy önállósodott) személynévnek tartandók, míg azok, amelyeket nem találunk meg helynevek részeként, őrzik a kapcsolatukat a *Péter* névvel, attól nem különültek el, annak becéző származékai lehetnek.⁷ Ahhoz azonban, hogy e feltételezés fölött teljes meggyőződéssel (akár pozitív, akár negatív) ítéletet mondhassunk, előzetesen a becéző képző — személynévképző kérdésében kellene állást foglalnunk.

Az, hogy a pusztai személynévi névadás bizonyos, a nyelvi realizációt is érintő vitás területein megnyugtató eredményekre tudunk-e jutni, részben azon áll vagy bukik, hogy tudjuk-e tisztázni a személynévek strukturális kérdéseit: leginkább persze azt, hogy a személynévekben oly gyakran előforduló képzőelemeknek milyen funkciója volt az Árpád-kor időszakában. Különösen fontos ez a kérdésfelvetés az olyan képzők kapcsán, amelyek a személynévképzésen túl a helynévképzésben is aktív szerepet töltöttek be (ilyen például a *-d* képző).

A személynéveken található névformánsok funkcionális alkatának tisztázása, vagy legalábbis az ebben figyelembe vehető fő szempontok mérlegelése megítélésem szerint mindenképpen olyan horderejű kérdés, amelynek részleteibe e tanulmány keretei között aligha van módunk belemerülni. E helyütt csupán annyit jegyzek meg, hogy több körülményt is mérlegre téve afelé hajlok, hogy a személynéveken fellelhető képzőelemeknek nem elsősorban kicsinyítő-becéző, hanem sokkal inkább általános, személynévképzői szerepét tételezhetjük fel.

⁶ Másként gondolkozik a kérdéstről BÁRCZI GÉZA, aki szerint a névadó közösség nemegyszer nem a birtokos alapnévének, hanem a becéző származékának felhasználásával alkotott településnevet, a „hizelgő-kedveskedő” elnevezéssel is igyekezve a birtokos jóindulatát megnyerni (1958: 159). A régi magyar településnév-adás alapvető sajátosságainak fényében e kijelentéssel aligha érthetünk egyet, de cáfolatát majd csupán a későbbiekben igyekszem megadni.

⁷ Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a nyelvtudat esetleg más *Pet-* töveket is összekapcsolhatott — a fentebb részletezett etimológiai kapcsolattól teljesen függetlenül is — a *Péter* személynévvel.

Anélkül tehát, hogy ennek a részletkérdéseibe itt most belemélyednénk, egy fontos felvetést meg kell fogalmaznunk, amely esetleg magyarázatot nyújthat a *Péter* személynév névbokrával kapcsolatba hozható helynevek sajátos megoszlására is. Megítélésem szerint ugyanis az Árpád-kor oklevelezési gyakorlatában a személyek megnevezésének rögzítésében a *Petrus* formák nagy gyakoriságát részben az okozza, hogy a *Péter* alapnév valamennyi származéknevét ezzel a formával latinosították. (Az emellett felhozott érvekre itt azonban ugyancsak nincs mód kitérni.)

Talán efféle „standardizálást” tapasztalhatunk a *Péter* személynévvel összetartozó származéknevek helynévvé válása kapcsán is azzal az eltéréssel, hogy a helynevek részeként sohasem a személynév latinosított változata jelentkezik, hanem a *Péter* alapnév mint egyfajta ugyancsak standard névvariáns.⁸ Megítélésem szerint ez magyarázhatja a *Péter* igen sűrű helynévi előfordulásával szemben a származéknevek szórványos, szinte egyedi jelleggel való feltűnését helynévi szerepben.

Végezetül pedig mindebből az a kézenfekvő tanulság adódik a személynévi helynevek kutatója számára, hogy a személynévi eredetű helynevek vizsgálatát maguknak a személyneveknek a — nem elszigetelt, hanem nagyon is rendszeres — vizsgálatával kell kezdenünk.

TÓTH VALÉRIA

Irodalom

- ÁSZ. = FEHÉRTÓI KATALIN (2004): *Árpád-kori személynévtár. (1000–1301)*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BÁRCZI GÉZA (1958): *A magyar szókincs eredete*. Második, bővített kiadás. Budapest, Tankönyvkiadó.
- D. BARTHA KATALIN (1958): *A magyar szóképzés története*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- BENKŐ LORÁND (1998): *Név és történelem. (Tanulmányok az Árpád-korról)*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BENKŐ LORÁND (2003): *Beszélnek a múlt nevei. (Tanulmányok az Árpád-kori tulajdonnevekről)*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BENKŐ LORÁND (2009): *A Szovárd-kérdés. (Fejezetek egy ómagyar nemzetség történetéből)*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BÉNYEI ÁGNES (2009): Még egyszer a *-d* helynévképzőről. In: HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA szerk.: *Helynévtörténeti tanulmányok 4*. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke. 85–103.

⁸ Nemegyszer tapasztaljuk például, hogy az oklevél szövegében egy-egy birtokos neve latinosítva szerepel ugyan, de ugyanez a személynév a település nevében magyarul áll, pl. 1279: v. Neugrad (...) quam quondam *Marcellus* nomine suo *Marcelfoluua* nuncupavit (NÉMETH 2008: 176).

- FNESz. = KISS LAJOS (1988): *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. 1–2. Negyedik, javított és bővített kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- HOFFMANN ISTVÁN (2005): Régi helyneveink névadóinak kérdéséhez. *Névtani Értesítő* 27: 117–124.
- KÁLMÁN BÉLA (1989): *A nevek világa*. Negyedik, átdolgozott kiadás. Debrecen, Csokonai Kiadó.
- KISS LAJOS (1997): Korai magyar helynévtípusok. In: KOVÁCS LÁSZLÓ–VESZPRÉMY LÁSZLÓ szerk.: *Honfoglalás és nyelvészet*. Budapest, Balassi Kiadó. 177–185.
- KNIEZSA ISTVÁN (1943): Keletmagyarország helynevei. In: DEÉR JÓZSEF–GÁLDI LÁSZLÓ szerk.: *Magyarok és románok I*. Budapest, Athenaeum. 111–313.
- KRISTÓ GYULA (1976): *Szempontok korai helyneveink történeti tipológiájához*. Acta Historica. Tomus 40. Szeged, József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara.
- MELICH JÁNOS (1925–1929): *A honfoglaláskori Magyarország*. Budapest.
- MEZŐ ANDRÁS (1982): *A magyar hivatalos helységnévadás*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- NÉMETH PÉTER (2008): *A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig*. A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Kiadványai 60. Nyíregyháza.
- RÁCZ ANITA (2005): *A régi Bihar vármegye településneveinek nyelvészeti vizsgálata*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 12. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- RMCsSz. = KÁZMÉR MIKLÓS (1993): *Régi magyar családnevek szótára*. (XIV–XVII. század). Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- SZEGFÜ MÁRIA (1991): A névszóképzés. In: BENKŐ LORÁND főszerk.: *A magyar nyelv történeti nyelvtana I. (A korai ómagyar kor és előzményei)*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 188–255.
- TÓTH VALÉRIA (2001a): *Névrendszertani vizsgálatok a korai ómagyar korban*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 6. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- TÓTH VALÉRIA (2001b): *Az Árpád-kori Abaúj és Bars vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 4. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.